

Theo Engelen, Onno Boonstra, Angelique Janssens (eds.), **Levenslopen in transformatie. Liber Amicorum bij het afscheid van prof. dr. Paul M.M. Klep** (Nijmegen: Valkhof Pers, 2011, 359 pp., ISBN 978 90 5625 367 7); Paul M.M. Klep, **Gezinssolidariteit en rotten kids. Schaarste, seks en het vierde gebod op het platteland in Nederland in de twintigste eeuw** (Afscheidsrede Nijmegen 2011; Nijmegen: Radboud Universiteit, 2011, 62 pp., ISBN 978 90 816687 0 5).

Naar aanleiding van het emeritaat van Paul Klep (1948) verscheen zijn afscheidsrede (wat in Nederland gebruikelijk is), samen met zijn lijvig *liber amicorum* (wat waar ook ter wereld almaar minder gangbaar is). In zijn vlot geschreven afscheidsrede brengt Klep een chronologisch overzicht van zijn rijke onderzoekslaan. Wie snel en probaat op de hoogte wil zijn van dertig jaar economische en, vooral, demografische geschiedschrijving over Nederland, kan hier terecht. Klep licht zijn inspiratiebronnen toe, raakt methodologische problemen aan, legt uit hoe en waarom zijn vraagstellingen tot stand zijn gekomen, vermeldt wie van zijn vele medewerkers welk onderzoek heeft verricht, en geeft beknopt de resultaten van al deze studies.

In de jaren 1970 ging het onderzoek van Klep van start met de vraag naar de relatie tussen bevolking en arbeid in (Belgisch) Brabant tussen 1750 en 1850, of scherper gesteld, tussen economische schaarste en sociale ongelijkheid. Dat was toen en is nog steeds een relevante vraagstelling. Hij zag patronen die ook elders in Europa de levensstandaard aantastten en ongelijkheid bevorderden: bevolkingsgroei, toenemende vraag naar grond, stijgende grond- en voedselprijzen, dalende lonen en verminderde koopkracht van het gros van de bevolking (in eerste instantie op het platteland). Dit proces deed hem vragen stellen over de werking van het huishouden op het platteland en over de relaties tussen ouders en hun kinderen (eigenlijk moet hier staan: tussen vaders en hun kinderen, want moeders komen in de afscheidsrede niet voor. Hoe zat dat ten andere met de evolutie van de relaties tussen echtelieden en tussen moeders en kinderen? En hadden ouders andere relaties met hun dochters dan met hun zonen?).

Twee grote en pertinente onderzoekssassen kwamen daaruit voort die de daarop volgende dertig jaren werden uitgewerkt: de sociaaleconomische context van het gezinsbedrijf tussen 1750 en 2000 enerzijds en de geschiedenis van het huishouden in dezelfde periode anderzijds. Wat het eerste betreft, ging aandacht naar de geschiedenis

van specifieke landbouwregio's (onder meer lonen en afhankelijkheid van armenzorg) en van instellingen (*in casu* boerenbonden). Wat de tweede onderzoeksas betreft, verrichtten Paul Klep en zijn ploeg grensverleggende studies naar de samenstelling van gezinnen, (individuele) levenscycli, het ouderlijk gezag, het 'nut' van kinderen (als leveranciers van loon en/of [gratis] arbeid en steun in de oude dag), revolterende en volgzaam kinderen, erfenisrecht en -gewoonten, en de rol van sociale vangnetten. Concepten, ontwikkeld door O. Hirschmann en toegepast door U. Pfister, omtrent de wijze waarop ouders en (oudere, inwonende) kinderen met elkaar omgingen, past Klep voor Nederland rond 1900 zeer adequaat toe. Hij gebruikt de enquête van de *Staatscommissie van den landbouw* (1906) om te onderzoeken in welke regio's en waarom kinderen hun ouders steunden (*loyalty*), revolteerden tegen gewoonten (*voice*), of het gezin verlieten (*exit*). Verfrissend is daarbij de aandacht voor de leeftijd waarop deze kinderen aan seks deden, zelf kinderen hadden, en huwden. De uitgebreide bijlage bij de afscheidsrede (33-48) vat de resultaten van deze oefening treffend samen: *exit* was de regel in het kustgebied van Nederland en de Oostelijke zandgronden, *loyalty* kwam vooral voor in de Zuidelijke zandgronden, en *voice* (de *rotten kids* uit de titel van de rede) in de polders, de riviergebieden en veenkoloniaal Drenthe (daarbij ontdekt de lezer de wonderlijke namen van dorpen als Sommelsdijk, Hunsingo of Grootegast). De mate van toegang tot grond verklaart de verschillen. De aandacht voor de instorting van het *loyalty*-systeem in het Zuiden van Nederland na 1945 krijgt aparte aandacht, met oog voor de organisatie van de sociale zekerheid en voor nieuwe kansen voor kinderen via onderwijs en fabrieksarbeid.

Het onderzoek van Klep en zijn ploeg is grensverleggend binnen de demografische geschiedschrijving: gegevensbanken werden samengesteld, software werd ontwikkeld en aandacht voor individuele levenscycli sloten niet alleen aan bij wat elders gebeurde, maar liepen daarop soms voor. Echter, zoals P. Klep zelf schrijft (57, noot 22), ging de postmoderne benadering voorbij aan de Nijmeegse onderzoeksgroep. Hij vermeldt dit naar aanleiding van de interesse voor de persoonlijke levensloop, die hij ziet als een gevolg van de aandacht voor de *microhistorie* en die hij bestempelt als een 'vriendje van het postmodernisme' (12). Ik vind dit merkwaardig om twee redenen. Eén, onderzoek naar individuele levenscycli heeft niets te maken met *microstoria* of postmodernisme. Ik verwijs naar het oude genre van de biografie enerzijds en de aandacht van de (historische) demografie voor zogenaamde standaardlevenslopen anderzijds. Twee, het is perfect legitiem historische demografie te beoefenen zonder oog te hebben voor postmoderne benaderingen. Dit wil natuurlijk niet zeggen dat een postmoderne aanpak bij historische demografie geen nut zou hebben. Denk bijvoorbeeld aan de constructie van de ideale huisvrouw, die gezinnen en beleid in hoge mate zeer lang vorm heeft gegeven. Met andere woorden, ik kan Kleps voetnoot niet goed duiden: drukt hij zijn spijt uit over gemiste benaderingen of prijst hij zich gelukkig dat hij de postmoderne bocht aan zich voorbij heeft laten gaan?

Levenslopen in transformatie, het huldeboek voor de jonge emeritus, liet me enigszins verbaasd achter. Het betreft een bundeling van 23 bijdragen door dertig auteurs (334 bladzijden tekst, hetzij stukken van bijna 15 pagina's elk). Klep is allicht (en terecht) in zijn nopjes met dit boek: het is aangenaam dat collega's en medewerkers werden geïnspireerd door zijn werk en dit mooi tot uiting brengen, wat enkele sterke artikelen oplevert. Wat vreemd lijkt en, ik geef toe, me zelfs stoort, is het ontbreken van een concept in dit *liber amicorum*. De bijdragen worden niet thematisch geordend of zelfs maar op summiere wijze ingeleid: de introductie van vijf pagina's verschaft enkel een kort overzicht van de indrukwekkende loopbaan van P. Klep als onderzoeker, lesgever en bestuurder. De artikelen worden geordend op basis van de werkplek van de auteurs: eerst Nijmegen, dan de rest van Nederland (en Vlaanderen). Deze auteurs behandelen een veelheid aan thema's waarvan de meeste *Klepiaans* zijn (bijvoorbeeld demografische seizoenbewegingen, kindersterfte naargelang van het beroep van de moeder, of generatieconflicten), terwijl andere zeer algemeen en dispaaraat zijn (bijvoorbeeld ecologische ideeën van economen, erfgoed, of Engels nationalisme). Stuk voor stuk zijn al deze artikelen lezenswaardig (hoewel niet elke bijdrage behoorlijke kwaliteit biedt) en natuurlijk is de rode draad van sociaaleconomische en demografische geschiedschrijving aanwezig. Echter, het bedenken van een centraal thema, selectie in dat verband en historiografische duiding van elk artikel was niet alleen zeer welkom geweest, maar ook nuttig en noodzakelijk. Ik raad geïnteresseerden aan eerst de afscheidsrede te lezen en dan te kiezen uit het huldeboek: deze combinatie zal niet alleen aangename, maar zeer leerrijke lectuur opleveren.

Peter Scholliers, Vrije Universiteit Brussel